

Lengyel menekültek Magyarországon a második világháború éveiben

LAGZI ISTVÁN LEINGYELORSZÁGBAN MEGJELENT MONOGRÁFIÁJÁRÓL

„Véget kell vetni a magyarok lengyelek iránt érzett irreális szentimentalizmusának” — hallhatók ki vélemények az elmúlt esztendőök lengyel menekültekről kerekített vitájából. Mintha az 1939 őszén harsogott indulatos szavak verődnének vissza a jelen tűzfaláról. A *Berliner Börsenzeitung* 1939. október 29-i számából idéztük a bevezető mondatot, amely a magyar nép és a Teleki-kormány lengyelek melletti erkölcsi-politikai kiállását nevezte — cinikusan — „irreális szentimentalizmusnak”.

Jól tudjuk, a morál nem bontható matematikai egyenletre. Az érényes tett nem menti, nem ellensúlyozhatja a bűnös cselekvést. Az, hogy nehéz időkben megsegítettük a lengyeleket, nem teszi semmissé háborús bűneinket. „Bűnösök vagyunk” — e golyó-lyuggatta szavakat Radnóti mondta ki az utolsó ima hitelességével... , vigasztalón. Mert azokat, akikkel és akiknek mondta — méltónak ítélte a jövendőre.

Vannak helyzetek, idők, amikor a hallgatás, elhallgatás, agyonhallgatás is vélemény, cselekedet — erkölcsi indítékaitól függően pozitív vagy negatív. Aki a bűnt elhallgatja, maga is részese a bűnnek. Évezredek paragrafusai szólnak erről. A humanus tisztességet azonban miért kellett bűnként takargatni évtizedeken át? A hatvanas évek végéig szinte tabutéma volt a lengyel menekültek kérdése. A Molnár Erik által szerkesztett, több kiadást megért kétkötetes Magyarország története egyetlen szóval se tett róluő említést. Miért nem? Talán azért, mert „véget kell vetni a magyarok lengyelek iránt érzett irreális szentimentalizmusának”. Amikor 1979 őszén a lengyel rádió munkatársa, Jerzy Tuszewski azzal a javaslattal fordult a magyar rádió illetékeseihez, hogy a menekültek Magyarországra kerülésének negyvenedik évfordulója alkalmából készítsenek közös dokumentumműsört; szólaltassák meg a még élő tanúkat — lengyel menekülteket és magyar pártfogóikat, valamint a „témával” foglalkozó szakembereket, azt a választ kapta, hogy ilyen „vállalkozás” magyar részről még nem időszerű. Tuszewski mindazonáltal elkészíthette a műsört, de csak a lengyel hallgatóknak. Ehhez készséges segítséget kapott a Magyar Rádiótól. Jerzy Tuszewski és Engelmayer Ákos háromrészes dokumentumműsora az elmúlt őszön hangzott el. Címe felelet a *Berliner Börsenzeitung* cikkírójának is: „*Földjük, otthonuk, szívük pedig híd lett a szabadsághoz.*” (A ich ziemie, domy, serca stały się pomostem ku wolności.) (Az elzárkózás tényén mit se változtat az, hogy utóbb a Magyar Rádió állítólag mégis úgy döntött, hogy ezt a hangdokumentumot felére rövidítve átveszi és műsorra tűzi.)

Az adás elhangzása után került kezembe Lagzi István frissen kiadott monográfiája: „*Lengyel menekültek Magyarországon a második világháború éveiben*”. A könyvnek persze nem ez az eredeti címe, mivel Lengyelországban, lengyelül jelent meg a Honvédelmi Minisztérium (MON) kiadójának gondozásában. Ekkora elégtétellel könyvet még nem tartottam a kezemben. Magyar kéziratát ugyanis én vittem be az „*Értekezések a történeti tudományok köréből*” című sorozat szerkesztőségébe 1978 tavaszán. Én is hoztam el onnan néhány hónap múlva. A szóbeli elutasítás egyetlen indoka az volt, hogy erről a témáról már kielégítően sok publikáció jelent meg Magyarországon... (!)

Lagzi István jól tudja, hogy a zszurnalista mítoszokat, szóbeli legendákat dokumentumokkal kell szembesíteni, s azok — a tudomány csarnokában — vagy átalakulnak tényné, vagy megsemmisülnek. Könyvében hatalmas levéltári forrásanyagot

dolgozott fel. A Hadtörténelmi Levéltár és az Országos Levéltár iratcsomói mellett számos megyei és járási levéltár vonatkozó dokumentumanyagát is átnézte. (Való igaz, hogy különféle levéltári, múzeumi évkönyvekben, megyei szemlékben számos rész tanulmányt megjelentetett. Köztudott, hogy ezekhez az olvasóknak csak igen szűk rétege juthatott hozzá. Többen olvashatták a Tiszatáj és a Napjaink hasábjain napvilágot látott írásait. A nagyközönség elé azonban csak Godó Ágnes kapcsolattörténeti munkája — *Magyar—lengyel kapcsolatok a második világháborúban* — került 1976-ban, amelynek első fejezete a lengyel menekültekkel foglalkozik. Lagzi első, 1975-ben kiadott összefoglaló munkája — *Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején* —, amely a menekültek általános, országos helyzetét és kérdésköreit is tárgyalta, lévén levéltári évkönyv, könyvtárusi forgalomba nem került.

Szép kiállítású „lengyel könyve” tízezer példányban jelent meg. Hat fejezetre tagolódik. Az első a lengyel menekültek Magyarországra érkezését vizsgálja az 1939 őszén sajtóban napvilágot látott írások tükrében. A második fejezet a lengyel menekültek területi elhelyezésével és életkörülményeivel foglalkozik a főntebb jelzett időszakban. A harmadik fejezet címe: *A menekültek ügyeivel foglalkozó állami intézmények és társadalmi szervezetek. A menekültek helyzete*. Lagzi a menekültügy „sötétebb” epizódjait se hallgatja el. Részletesen ismerteti például azokat az eseteket, amikor a magyar táborország fegyverét használta a katonai internáltakkal szemben, például Tornaádasokán és Sárváron. A negyedik fejezet — *A lengyelek evakuációja Magyarországról 1939 és 1941 között* — feszegeti a legfontosabb problémák egyikét; a létszámkérdést. A szerző, az ezzel kapcsolatos álláspontokat ismeretve és szembesítve saját kutatásainak eredményével, a következő számadatokhoz jut. Magyarországot körülbelül 32 ezer katonai menekült hagyta el, hogy csatlakozzon a Franciaországban és a Közel-Keleten szerveződő lengyel haderőhöz. A háborús években több mint 15 ezer lengyel telepedett le Magyarországon. A menekültek létszáma a Lagzi birtokába került adatok tükrében 60 ezer fő. A fejezet fontos részét képezi a német tiltakozások és az azokra való „hivatalos és nem hivatalos” reagálások kérdése. A hitlerista diplomácia mindent megtett, hogy hadra fogható lengyelek tízezrei ne hagyhassák el Magyarországot, s ne erősíthessék a francia és angol haderőket. A leghatásosabb „terhelő” bizonyítékokat a francia fronton fogásba esett lengyel hadifoglyoktól szereztek. Salamon-Rácz Tamás, a Magyar—Lengyel Menekültügyi Bizottság titkára, már Bárdossy miniszterelnöksége idején ennek következtében szenvedett több hónapos börtönbüntetést. A monográfia ötödik fejezete a menekültek 1942 és 1944 közötti politikai tevékenységével és táborviszonyaival foglalkozik. A következő rész a lengyelek munka- és létfeltételeit foglalja össze, míg az utolsó fejezet a menekültek kulturális életét tárgyalja. Ez utóbbinak legmaradandóbb jelképe a magyarországi lengyel sajtó és a balatonboglári lengyel gimnázium, amelynek falai között lengyel diákok százai szereztek érettségi bizonyítványt.

A kötet fejezeteit rendkívül gazdag képanyag illusztrálja, név- és helynévmutató zárja le. A névmutatót átfutva a magyarokéi közül három név emelkedik ki ismétlődésük gyakoriságával. Dr. Antall József, aki a Belügyminisztérium IX. osztályát vezette és felbecsülhetetlen szerepet játszott a lengyelek sorsának alakításában. Baló Zoltán ezredes, aki a Honvédelmi Minisztérium menekültekkel foglalkozó 21. osztályát vezette, valamint az őt felváltó Utassy Loránd ezredesé. A felülről sugallt irányelveket ők keltették úgy életre, hogy, noha Magyarországon a későbbiek folyamán nem is vettek tudomást tevékenységükről, a lengyel menekültek hálája mellett a szocialista Lengyelország elismerését és kitüntetését is megkapták (Antall Józsefről nemrég utcát neveztek el Varsóban). A lengyeleket támogató névtelen tízezrek közül, még egy évtized, és nem marad tanú...

Ilyés Gyula Veres Péterre emlékezve tett fontos megállapítása — *életművátársa életmű* — esetenként érvényes lehet egy történelmi helyzetben tanúsított magatartásra is. (*Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach drugiej wojny światowej*. Warszawa, 1980. MON).

KOVÁCS ISTVÁN